

कक्षीवान् दैर्घतमस औशिजः। उषाः। त्रिष्टुप्।

उषा उच्छन्ती समिधाने अग्रा उद्यन्सूर्य उर्विया ज्योतिरश्रेत्।

देवो नो अत्र सविता न्वर्थं प्रासावीद्विपत् चतुष्पदित्यै ॥ १.१२४.०१

उषाः- उदयदेवता । ज्ञानोदयदेवतेत्याध्यात्मिके । उच्छन्ती- तमो विवासयन्ती । समिधाने- सम्यगुद्दीपिते । अग्नौ- पावके । सर्वभूतहितक्रतावित्याध्यात्मिके । उर्विया- विस्तृतम् । ज्योतिः । अश्रेत्- सेवते । सूर्यः- आत्मसूर्यः । देवः- द्योतनशीलः । सविता- प्रेरकः । उद्यन्- उद्गच्छन् । नः- अस्माकम् । अत्र । द्विपत् चतुष्पत्- मृगमानुषहितप्रदायै । इत्यै- गत्यै । अर्थ- पुरुषार्थम् । प्रासावीत्- प्रकर्षेण अनुजानातु ॥१॥

अमिनती दैव्यानि व्रतानि प्रमिनती मनुष्या युगानि।

ईयुषीणामुपमा शश्वतीनामायतीनां प्रथमोषा व्यद्यौत् ॥ १.१२४.०२

दैव्यानि व्रतानि- दैवीः प्रज्ञाः । अमिनाती- वर्धयन्ती । नजो विरोधार्थः । मनुष्या युगानि- मानुषीः प्रज्ञाः । प्रमिनाती- प्रबाधमाना । आधिभौतिके तु प्रभातं वर्धयन्ती रात्रिं बाधमानेत्यर्थः । शश्वतीनाम्- नित्यानाम् । ईयुषीणाम्- इदानीन्तनपर्यन्तमागतानामुषसाम् । उपमा- समा । आयतीनाम्- आगाम्युषसाम् । प्रथमा । उषाः- विद्या । व्यद्यौत्- उदेति ॥२॥

एषा दिवो दुहिता प्रत्यदर्शि ज्योतिर्वसाना समना पुरस्तात्।

ऋतस्य पन्थामन्वेति साधु प्रजानतीव न दिशो मिनाति ॥ १.१२४.०३

एषा- इयम् । दिवो दुहिता- चिदाकाशजा । पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः । प्रत्यदर्शि- दृश्यते ।
ज्योतिर्वसाना- प्रकाशमाना । समना- सहृदया । साधु- समीचीनतया । ऋतस्य-
प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । पन्थाम्- मार्गम् । अन्वेति- अनुगच्छति । प्रजानती- ब्रह्मवादिनी । इव-
यथा प्रकृतिनियतिमार्गं न हिंसति तथा । दिशः- दिगुपलक्षितम् ऋतमार्गम् । न मिनाति- न
हिंसति ॥३॥

उपो अदर्शि शुन्यवो न वक्षो नोधा इवाविरकृत प्रियाणि ।

अद्मसन्न संसतो बोधयन्ती शश्वत्तमागात्पुनरेयुषीणाम् ॥ १.१२४.०४

नोधा इव- मन्त्रधारको यथा । प्रियाणि- प्रेमभावनानि । आविरकृत- आविष्करोति । तथा । शुन्यवो
न वक्षः- उषाः शोधकसूर्यसंबन्धहृदयमिव । उपो अदर्शि- दृश्यते । अद्मसत्- गृहिणी जननी ।
अद्म गृहं यास्कमते । न- यथा । संसतः- सुप्तान् वत्सान् बोधयति तथा । बोधयन्ती- अस्मान्
बोधयन्ती । एयुषीणाम्- गच्छन्तीनामुषसां विद्यानां मध्ये । शश्वत्तमा- अतिशयेन नित्या विद्या ।
पुनः- पुनः पुनः । आगात्- आगच्छति ॥४॥

पूर्वे अर्धे रजसो अस्त्यस्य गवां जनित्र्यकृत प्र केतुम् ।

व्यु प्रथते वितरं वरीय ओभा पृणन्ती पित्रोरुपस्था ॥ १.१२४.०५

अस्त्यस्य- व्याप्तस्य प्राणस्थानस्य । रजसः- अन्तरिक्षस्य प्राणमयकोशस्य वा । पूर्वे अर्धे-
पूर्वभागे । गवां जनित्री- रश्मीनां निर्मात्री । प्र- प्रकर्षेण । केतुम्- ज्ञानम् । अकृत- चकार । वितरम्-
विशिष्टतरम् । वरीयः- अतिविस्तीर्णम् । यथा भवति तथा प्रकाशम् । उभा पित्रोः- द्यावापृथिव्योः ।
उपस्था- मध्ये । पृणन्ती- पूरयन्ती । व्यु- विशेषेण । प्रथते- प्रख्याता भवति ॥५॥

एवेदेषा पुरुतमा दृशे कं नाजामिं न परि वृणक्ति जामिम्।

अरेपसा तन्वा३ शाशदाना नार्भादीषते न महो विभाती ॥ १.१२४.०६

एव- एवम्। इत्- एव। पुरुतमा- अतिशयेन विपुला। दृशे- दर्शनाय। कम्- आनन्दं वितरन्ती। जामिम्- स्वाश्रितं जनम्। अजामिम्- अनाश्रितं वा। न परिवृणक्ति- न त्यजति। अरेपसा- अदोषया। तन्वा। शाशदाना- प्रकाशमाना। विभाती- ज्योतिष्मती। न अर्भादीषते न महः- अल्पाद्वा महतो वा न गच्छति। सर्वेषां विद्या समाना। सर्वेषां विद्या आधारभूतत्वात् यत्र कुत्रापि गत्वा अन्ते जीवो विद्यामेवाश्रितो भवति। तस्माद्विद्या कमपि न त्यजति ॥६॥

अभ्रातेव पुंस एति प्रतीची गर्तारुगिव सनये धनानाम्।

जायेव पत्य उशती सुवासा उषा हस्त्रेव नि रिणीते अप्सः ॥ १.१२४.०७

अभ्रातेव- सोदररहिता यथा। प्रतीची- प्रतिनिवृत्ता। पुंसः- स्वपितृन् प्रति। एति- पिण्डदानाय गच्छति। इयमेव यास्कव्याख्या। धनानाम्- संपदाम्। सनये- लाभाय। गर्तारुगिव- गृहारोहिणी यथा। उशती- कामयमाना। सुवासाः- सुष्ठु अलङ्कृता। जाया- पत्नी। पत्ये- भर्त्रे यथा सन्नद्धा भवति। तथा। उषाः। हस्त्रेव- स्मितेव। अप्सः- रूपाणि। नि रिणीते- आविष्करोति ॥७॥

स्वसा स्वस्त्रे ज्यायस्यै योनिमारैगपैत्यस्याः प्रतिचक्ष्यैव।

व्युच्छन्ती रश्मिभिः सूर्यस्याञ्जङ्गे समनगा इव ब्राः ॥ १.१२४.०८

स्वसा- सोदरी रात्रिर्मनुष्यप्रज्ञा। ज्यायस्यै- श्रेष्ठायै। स्वस्त्रे- स्वभगिन्यै। उषसे दैवप्रज्ञोपलक्षितविद्यायै। योनिम्- स्थानम्। अरैक्- प्रादात्। अस्याः- उषसो दैवप्रज्ञायाः। प्रतिचक्ष्येव- ज्ञापयन्तीव। अप एति- उषसः स्थानं दत्त्वा अपगच्छति। सूर्यस्य- आत्मसूर्यस्य। रश्मिभिः- चिद्रश्मिभिः। व्युच्छन्ती- तमो विवासयन्ती। समनगाः- समानहृदयेन गच्छन्त्यः।

ब्रा:- ब्रतानुसारिण्य आप इव । प्रकृतिनियत्यनुसारिणो मूलशक्तिप्रवाहा इव । अञ्जं - व्यञ्जकं तेजः ।
अंक्ते- प्रकाशयति ॥८॥

आसां पूर्वासांमहसु स्वसृणामपरा पूर्वाभ्येति पश्चात् ।

ताः प्रलवन्नव्यसीर्नूनमस्मे रेवदुच्छन्तु सुदिना उषासः ॥ १.१२४.०९

आसाम्- तासाम् । पूर्वासाम्- पुराणीनाम् । स्वसृणाम्- सोदरीणामुषसां विद्यानां वा । अहसु-
दिनेषु । दैवप्रज्ञासु । अपरा- अन्या इदानीन्तनविद्या । पश्चात्- पूर्वविद्याम् । अभ्येति- अनुसरति ।
ताः । नव्यसीः- अभिनवाः । उषसः- विद्याः । सुदिनाः- शोभनदिवसोपेताः शोभनदिव्यप्रज्ञोपेताः ।
प्रलवत्- प्राचीनविद्यावत् । अस्मे- अस्माकम् । रेवत्- दानयोग्यसंपद्यथा भवति तथा । उच्छन्तु-
प्रकाशयन्तु ॥९॥

प्र बोधयोषः पृणतो मघोन्यबुध्यमानाः पणयः ससन्तु ।

रेवदुच्छ मघवद्भ्यो मघोनि रेवत्स्तोत्रे सूनृते जारयन्ती ॥ १.१२४.१०

उषः- ज्ञानोदयदेवते । मघोनि- सम्पद्धति । पृणतः- प्रीणनं कुर्वत उपासकान् । प्र बोधय ।
अबुध्यमानाः- अज्ञानिनः । पणयः- आध्यात्मिकेपि वाणिज्यभाववन्तः । ससन्तु- स्वपन्तु ।
मघोनि । मघवद्भ्यः- दिव्यसम्पद्भ्यः । रेवत्- सम्पद्यथा भवति तथा । उच्छ- प्रकाशय । सूनृते-
प्रियहिततत्त्वसंपन्ने । स्तोत्रे- मन्त्रे जप्ते सति । रेवत्- दानयोग्यसम्पद्यथा भवति तथा । जारयन्ती-
रसं निष्पादयन्ती भव ॥१०॥

अवेयमश्वैद्युवतिः पुरस्ताद्युङ्क्ते गवामरुणानामनीकम् ।

वि नूनमुच्छादसति प्र केतुर्गृहं गृहमुप तिष्ठते अग्निः ॥ १.१२४.११

इयम्- एषा । पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः । अव अश्वैत्- अत्यर्थमागच्छति । युवतिः- नित्यकिशोरी ।
अरुणानाम्- रोचमानानाम् । गवाम्- धेनूपलक्षितचिद्रश्मीनाम् । अनीकम्- समूहम् । युंक्ते-
योजयति । असति- असदात्मके अज्ञाने सति । नूनम्- निश्चयेन । केतुः- ज्ञानमयी । वि- विशेषेण ।
प्र- प्रकर्षेण । उच्छात्- तमो विवर्जयन्ती । प्रकाशरूपेण तिष्ठति । गृहंगृहम्- उपासकानां
प्रतिसदनम् । अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः । उप तिष्ठाति- तदर्थमेवोपतिष्ठति ॥११॥

उत्ते वयश्चिद्वसतेरपत्नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।

अमा सते वहसि भूरि वाममुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥ १.१२४.१२

ते- तव । व्युष्टौ- व्याप्त्यां सत्याम् । ये । पितुभाजः- अन्नेच्छवः । वयश्चित्- ते पक्षिणोपि । वसतेः-
नीडात् । अपत्न- उत्पेतुः । आध्यात्मिके तु मुमुक्षाभावनाः मोक्षार्थं चिदाकाशमुपासते । अमा-
सदने । सते- तिष्ठते । दाशुषे- दायकाय । मर्त्याय- मनुष्यायोपासकाय । उषो देवि । भूरि- प्रभूतम् ।
वामम्- मधुरं भावनम् । वहसि- आवहसि ॥१२॥

अस्तौद्वं स्तोम्या ब्रह्मणा मेऽवीवृधध्वमुशतीरुषासः ।

युष्माकं देवीरवसा सनेम सहस्रिणं च शतिनं च वाजम् ॥ १.१२४.१३

स्तोम्याः- स्तव्याः । उशतीः- कामयमानाः । उषासः- ज्ञानोदयदेवताः । मे- मम । ब्रह्मणा-
मन्त्रेण । अस्तौद्वम्- स्तुता भवत । अवीवृधध्वम्- नः प्रवर्धयत । देवीः- हे देव्यः । युष्माकम्-
वः । अवसा- रक्षया । सहस्रिणं च शतिनं च- प्रभूतम् । वाजम्- भोगम् । सनिम- संभजेम ॥१३॥